

Сирота З.М.
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музичного мистецтва*

Сирота В.М.
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Уманського державного педагогічного університету імені Павла
Тичини*

ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У МИСТЕЦТВІ

Теоретичні засади психології творчості, психології імпровізації, натхнення та інтуїції у своїх працях розглядали відомі вчені такі як Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, М.В. Гончаренко, Є.І. Замятін, І.М. Розет, Отто Ранк.

Корені дослідження імпровізації у хореографічному мистецтві лежать у першій половині ХХ століття. Серед безлічі течій, що вплинули на творчий процес розвитку цієї категорії, можна назвати гімнастику Дельсарта, філософію Джона Дьюї. Практика імпровізації була також сполучена з психологічними теоріями. У 40-і та 50-і роки зародилися напрями у танцювальних теоріях, завдяки зусиллям Меріан Чейса, Бланш Евана, Мері Старк Уайтхаус.

Імпровізаційні процеси у музичному мистецтві розглядали: Дж. Беккер (техніка імпровізації), І.М. Бриль (практичний курс джазової імпровізації для фортепіано), В. Мелехін (універсальні імпровізаційні принципи), Ю. Маркін, (джазова імпровізація).

Імпровізація (франц. improvisation, італ. improvvisazione, від лат. improvisus – несподіваний, раптовий) це витвір мистецтва. Термін «імпровізація» багатозначний. Імпровізацією називають не тільки метод, спосіб творення в момент її виконання, але й як логічну і психологічну модель творчого процесу взагалі.

Етимологія, як наука, наполягає на несподіванці як на визначальній ознаці імпровізації. В разі такого підходу, феномен процесу імпровізації розглядається передусім як творчість без попередньої підготовки, як «атака з

ходу». Акцентований момент суб'єктивної несподіванки, дорогоцінний тим, що він повинен гарантувати максимальну безпосередність розвитку художньої думки, безумовну неупередженість авторських суджень.

Імпровізація збагачує творчість, сприяє пізнавальному процесу в мистецтві. Як «першотворчість» це вільний політ свавільної фантазії, відсутність попередньої підготовки, здатність імпровізатора миттєво асимілювати сторонню ідею, образно освоювати і втілювати матеріал, запропонований зовні.

Одна з найважливіших властивостей імпровізації полягає в тому, що вона у витонченій творчості здатна породити інверсію (зміну), коли реалізація як би передуює наміру і створене автором фіксується, підхоплюється і оцінюється лише постфактум. Більш того, саме інверсія часто стає свідомством справжнього зльоту творчій енергії людини.

Кожне виконання, якщо воно дійсно творче, а не механічне, неминуче супроводжується новими нюансами, свіжими фарбами, незвичайними відтінками. Від разу до разу змінюються акценти, інтонації, звучання, трансформується сама пластика творчої поведінки імпровізатора.

Прискорюючи і збагачуючи пізнавальний процес, імпровізації створюються у багатьох видах художньої творчості: в поезії, музичному, хореографічному, образотворчому, театральному мистецтві [8].

Імпровізація це творчість «зненацька», яка може «спровокувати» натхнення і задати тон усьому подальшому розвитку художньої думки.

Музична імпровізація в професійній художній творчості сформувалася під впливом імпровізування в народному мистецтві, як історично найбільш стародавнього типу музикування, та втілила його риси. Ранні її форми у Європі пов'язані з [середньовічною](#) вокальною культовою музикою. Оскільки записи цієї музики були неповними, приблизними, кожен виконавець повинен був у тій чи іншій мірі імпровізувати свою партію. Поступово методи імпровізації ставали все більш регламентованими. Тому [професійний](#)

рівень музиканта довгий час визначався його майстерністю у так званій вільній імпровізації поліфонічних музичних форм (прелюдій, фуг та ін.)

Ряд музичних жанрів носять назви, що вказують на їх частковий зв'язок з імпровізацією, наприклад, «Фантазія», «Експромт», «Прелюдія», «Імпровізація».

«Одномоментність» народження виявляє суть імпровізації і в образотворчій діяльності. У творенні картин живопису, ми, глядачі, мимовільно приєднуємося до процесу імпровізації. Роботи справжніх майстрів живопису відрізняє саме здатність залучити глядача до власної творчості, зробити його своїм співавтором.

Один із засновників абстрактного живопису, В. Кандинський вважав, що шлях нового мистецтва це необхідний перехід від зображення зовнішніх форм світу до їх внутрішнього змісту.

Для творів В. Кандинського характерна синестезія, сприйняття фарб не тільки як оптичних, але і як звукових стимулів. Він класифікував фарби за їх ароматами, звуками та формами. Наприклад, він вважав, що синьому кольору відповідає коло, червоному – квадрат, жовтому – трикутник. Таким чином свої картини він створював подібно до музичних симфоній шукаючи гармонію у поєднанні кольорів.

Він домагається певного емоційного відгуку глядача за допомогою кольору, лінії і абстрактної форми.

Замість звичних жанрів В. Кандинський розрізняє імпресію (від франц. *impression* – враження), яка визначає ушляхетнення, мінливі, миттєві відчуття та переживання), імпровізацію і композицію. Імпресія – вираження безпосередніх вражень від природи або «зовнішньої природи». Імпровізація – вираження процесів внутрішнього характеру, що виникають несподівано, головним чином несвідомо. Це враження від «внутрішньої природи». Композиція – синтез вражень як від «зовнішньої», так і «внутрішньої» природи.

В музичній імпрровізації, коли навіть, випадковий прохідний звук раптом породжує в уяві виконавця новий мелодійний хід, що розгортається перед ним у палітру музичних фарб, так само і в образотворчому мистецтві художник наче «веде» за собою картину, а десь і навпаки, картина «веде» за собою художника [8].

Танцювальна [культура](#) має необмежені можливості для естетичного виховання особистості. Вона виховує вміння сприймати і розуміти прекрасне в пластиці рухів людського тіла, досконало сприймати його лінії і форми, сприяє розвитку фізичних, моральних і вольових якостей.

Імпрровізацію в хореографії називають «танцем сьогодення», «спонтанною хореографією», «втіленням того, що приходить».

Імпрровізація в хореографічному мистецтві вимагає зміни [мислення](#), особливого ставлення до свого тіла, до особистих внутрішніх імпульсів, які стають, в якомусь сенсі, «співавторами» імпрровізаційного танцю.

З найдавніших часів імпрровізація в танці є невід'ємною частиною народних обрядів, ігор і свят. Поступово імпрровізація в танці зберігається не тільки в народних уявленнях, а й у професійному мистецтві. На початку ХХ ст. в хореографічному мистецтві виникає ще один тип імпрровізації – інтуїтивний вираз музики танцем.

[Школа](#) імпрровізації у хореографічному мистецтві [працює](#) на іншому структурному рівні. В першу чергу, це техніка релаксації та усвідомлення тіла, більш тонке сприйняття внутрішніх [сигналів](#), імпульсів руху, [відчуття](#) партнера, простору і часу як елементів, що народжують композицію.

Сутність контактної імпрровізації розглядали Міхеєва Е. (як засіб танцювально-рухової терапії), Козлов В.В., Гіршон А.Є., Веремеєнко Н.І. (інтеграційну танцювально-рухову терапію), Рахманова А.Р. (терапевтичний потенціал контактної імпрровізації), у своєму дослідженні «Контактна імпрровізація – танець або світогляд?» – Лідерс М.А.

Жак-Далькроз, автор системи музичного виховання побудованої на єдності музики і руху, реалізував свої ідеї у ритмопластичних

інтерпретаціях різних музичних творів. Створюючи «ритмопластичні образи», Жак-Далькроз пов'язував зв'язок ритму з елементами музичної мови. Музично-ритмічне виховання в Жак-Далькроза ґрунтувалося на імпровізації, як методі музичного виховання школярів, особливій формі художньої творчості [5].

Розрізняють декілька видів імпровізації: вільну, інтуїтивну та медитаційну. Вільна імпровізація (англ. free improvisation) реалізується без будь-яких заданих правил, тобто не обмежена ніякими жанровими, стилістичними, гармонійними, мелодійними, ритмічними і іншими рамками.

Інтуїтивне музикування (англ. intuitive music) – одна з форм спонтанної музичної імпровізації на основі експромтного звукового втілення якої-небудь ідеї, яка спочатку може бути виражена у вигляді слів, графіки, пластики або яким-небудь іншим засобом [8].

Термін «інтуїтивна музика» був введений у 1968 році німецьким композитором К. Штокхаузенем. Поняття інтуїтивна музика, в якості більш відкритої форми композиції, має схожість з поняттям вільна імпровізація. Хоча К. Штокхаузен особливо підкреслює саме медитативний аспект інтуїтивної музики. Концепція інтуїтивної музики К. Штокхаузена була заснована на його духовно-езотеричних переконаннях [6].

Імпровізація, на нашу думку, в інтеграційному процесі діалогової взаємодії мистецтв повинна спиратися на інтуїтивну імпровізацію.

Імпровізаційний початок невід'ємно входить в структуру оригінального художнього пізнання, яке може бути осмислене, зокрема, як черга локальних імпровізацій творчого процесу в кожному з видів мистецтв (музичному, образотворчому, хореографічному), так і безпосередньо в процесі діалоговій взаємодії мистецтв. Експериментальний на всьому протязі, він на кожному кроці сприяє виникненню чогось непередбаченого, оригінального.

Твір неначе розповідає авторові саме про себе, створюючись та розгортаючись у нього «під рукою». Тому що істинний художник в процесі

роботи веде зі своїм творінням безперестанний діалог. Намір і результат художника, музиканта, хореографа може співпадати, може і не співпадати. І ось це неспівпадання часто стає джерелом дивних художніх прозрінь. У цьому сенсі імпровізатор в процесі творчості не лише отримує те, що бажає, але і бажає те, що у нього виходить.

Імпровізація як жанрова ознака: етюди, експромти, прелюди як у живопису, музиці, так і в хореографічному мистецтві стала потужним стилеутворюючим чинником для цілого напрямку сучасного мистецтва.

Імпровізація потребує натхнення, сприяє вдосконаленню рівня сценічної культури, розкриває нові шляхи, рішення у виконавстві, дає поштовх до подальших досліджень в галузі мистецтва.

Імпровізація в мистецтві несе в собі відчуття творчого начала, закладеного в самому всесвіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриль И.М. Практический курс джазовой импровизации для фортепиано. Учебное пособие. М., 1997.
2. Гіршон А. Імпровізація і хореографія. Контактна імпровізація. – Альманах 1. – 1999. 3. Запору Р. Імпровізація присутня. – Альманах 1. – 1999.
4. Мелехин В. Универсальные импровизационные принципы. Методические разработки для джазового и эстрадного отделений музыкальных училищ. М., 1997.
5. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти : Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2011. – 640 с.
6. Савенко С. [Карлхайнц Штокхаузен](#) // XX век. Зарубежная музыка. Очерки, документы. Вып. 1. – М.: Музыка, 1995.
7. Цыпин Г.М. Музыкально-исполнительское искусство: теория и практика / Г.М. Цыпин. СПб.: Алетейя, 2001. – 320 с.
8. <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-31464/> © Shkolazhizni.ru). – Назва з екрану.

